گفتوگۆیەکی کراوە لەگەڵ نوسەر و روناکبیر سمکۆ محەمەد لەسەر چەمکی ئیستاتیکا -6- ئامادەکردنی: عەباس جەمیل جێماو

- **سمکۆ محەمەد: ئیستاتیکا بەرهەمی هونەری لەدەستی رواڵەتە ئەخلاقییەکان دەپارێزێ و نایکات بە موڵکی تایبەت.**
- **دۆزینەوەی ئیستاتیکا لەهەر شتێکدا، گرێدراوە بەعەقڵەوە**

ئامادەکردنی: عەباس جەمیل جێماو
بەشی شەشەم

سمکۆ محەمەد نووسەر و روناکبیر لەم چاوپێکەوتنەیدا دەربارەی ئیستاتیکا وەکو چەمکێکی فیکری و فرە مانا، تیشك دەخاتە سەر ئەو نهێنیانەی کە بە چاوی ئاسایی نابینرێن و هەروەها لەکوێدا ئیشی پێ دەکرێت.
پێی وایە ئیستاتیکا ئەو بینینەیە کە لەرێگەیەکی زانستییەوە تەماشای شتەکان و بوونەوەرەکان دەکات و وێنایان دەکاتەوە بەستایلێکی هونەری کە وەرگر سەرەتاکەی ناناسێتەوە، چونکە لە واقیعدا ئەو ماتریاڵە یان ئەو دیاردەیە شتێکی دیکە بووە، ئەم بینینە لەژێر کاریگەری ئەو وتە و توانایە بەرهەمدێت، کە وەکو مەعریفە لەبەردەستدایە، بابەتی جوانیش بۆ ئینسان تەنها ئەوە نییە کە دەتوانێ لەنێوان هێزەکاندا باڵانس بکات کە هەردووکیان دەرکەوتەی جەستەن، چونکە هەموو شتێك پێویستی بە باڵانس بێت، ئیستاتیکا پێویستی نییە، بەقەد ئەوەی راهێنانی بەردەوامی جەستەیە لەژێر کاریگەری خەیاڵ بۆ شتەکان و دەورویشت و پێدراوەکانی ژیان، بەتایبەتی ئەو جیاوازییەی لەنێوان نێر و مێ دا هەیە، چەند خێرسکە ئەوەندە جوانە.

دەقی گفتوگۆکە

پرسیار: بەو پێیەی ئیستاتیکا چەمکێکی زانستی فرە مانایە و بەر

لەوەی زاراوەیەك بێت، فەلسەفەیەكە بۆ دۆزینەوەی ئەو نهێنییانەی كە بەچاوی ئاسایی و بەبێ هوشیاری نابینرێن لە سرووشتدا، چونكە هەموو ماناكانی جوانی پێكەوەنین و هەر یەك لەوانە لە سیاقی خۆیدا جێگەی دەبێتەوە، لەمڕوانگەیەوە ئێوە چۆن دەڕواننە ئەم چەمكە و لەكوێدا پراكتیك دەكرێ؟

سمكۆ محەمەد: لەپێناسەكەوە دەستپێدەكەین كە بەمانای جوانی دێت یان جوانیناسی، مێژووەكەشی ئەم چەمكە لە سەردەمی هاتنە كایەی فەلسەفەی یۆنانییەوە سەریهەڵداوە كە ئەفڵاتون لەنێو عەقڵدا بەدوای فكری جوانی و لەنێو بوونیشدا بۆ بزواندنی هەستەكان دەگەڕا، ئەرستۆ ئەم بیركردنەوەیەی لە ئەپستراكتەوە گواستەوە بۆ هونەرە جوانەكان، وەكو جۆرێك جوانی كە لەسرووشتدا هەیە و یەكسان نابن بەیەك، هەروەها لۆژیكی خەیاڵی هونەری لەبەرامبەر ئیدراكی هەستەكی راگرت كە لەرێگەی ئەزموونەوە هاتووە، هەر ئەم دەستاودەست كردنە جوانی گواستەوە بۆ زانست و ئەدەب و گوتار كە ناوی نرا ئیستاتیكا، زۆر بیرمەند لەسەر ئەم تێرمە قسەیان كردووە، هیگڵ پێیوایە كە جوانی لەهەموو شوێنێك هەیەو بەردەوام رووبەڕوویان دەبینەوە، بەو پێیە بێت هونەر ئەوكاتە دەستپێدەكات كە لاسایی كردنەوە كۆتایی پێدێت، هونەری فۆتۆگرافی یان تەلارسازی كە شوێنێكی نیشتەجێبوون باوی نامێنێت، ئەگەر جێدەستی ئینسانی لێ وەربگرینەوە، بەڵام من تێڕوانینەكەی (هێربرد رێد) م لەلا پەسەندە كە لەكتێبی (المعنى الفن)، جوانی وەكو یەكەیەكی پەیوەندییەكان دەبینێ لەنێوان شتەكان، ئەوانەش كە دركیان پێدەكەین لەرووی هەستەوەریەوەیە، ئەوەش كە پەیوەندیی بەسرووشتەوە هەیە، خۆی مانایەكی ئیستاتیكییە، بەڵام ئینسان پایەیەكی هونەری پێدەبەخشێت، بۆ ئەوەیە لەگەڵ خۆڕسكی خۆیدا دایبڕێنێت، لەكوێدا و لەچەند بواردا پراكتیك دەكرێ، ئەمەیان فەلسەفەكەیە هونەرمەند یان ئەدیب چۆن كار لەسەر ئەو لایەنەی كردەكە دەكات، من پێموایە هیچ كردەیەكی ئەدەبی و هونەری و جەستەیی و تەنانەت مێژوویش نییە بەبێ ئیستاتیكای كەلێنی تیانەكەوێت، بۆیە ناتوانین بەبێ ئیستاتیكا مانا بۆ هیچ تێكست یان هیچ كردەیەكی هونەری دابنێین.

پرسیار: ئێستا بواری قسەكردنمان دەگوازینەوە بۆ ئەو پەیوەندییەی، كە لەنێوان چۆنایەتی و چەندایەتی هەیە، ئەم چەمكە لەعەقڵەوە بۆ عەفەویەتی ماناكە دەگوازێتەوە، هەروەها لەسرووشت و خۆڕسكەوە بۆ هونەر و كردە هونەرییەكان، ئایا بەبێ كەرەستەكانی بەردەست، ئێمە چۆن دەتوانین قسە لەسەر ئەو جیاوازییە بكەین؟

سمکۆ محەمەد: یەکێك لە ماناکانی جوانی بۆچوون نییە لە بارەی ماتریاڵێك، یان کەرەستەکانی نێو سرووشت بەپێی چەندایەتی، بەڵکو ئیستاتیکا خۆی مانای چۆنایەتی شتەکانە، ئەم تێرمە سەر بە ئەپستمێکی فەلسەفییە کە لەبەرهەمی ئەدەبی و هونەری و سرووشتیدا زیاتر دەردەکەوێت، ئەوەی کە مرۆڤ چێژی لێوەردەگرێت، پێی دەڵێن چێژوەرگرتن، هەر وەکو ریمۆن بایير لەکتێبی (تجلى الجميل) هانز جیۆرج گادامیر پێیوایە ئیستاتیکا سەر بەزانستی چۆنایەتی یە، واتە ئەپستمییە، ئەگەر لە زانستدا چەندایەتی هەبێت، ئەوا بۆ ئیستاتیکا چۆنایەتییە و تایپێکی خودێتیشی پێوە دەردەکەوێت کە رەنگدانەوەی بەسەر خوددا دەبێت، هاوکێشەکە کەمێك قورسە بۆیە پێویستی بە سەلماندنە، ئێمە لەنێوان عەقڵ و سرووستی پشت عەقڵ قسە دەکەین، لێرەوە باسەکە بۆ میتافیزیکا ئاراستە وەردەگرێت، بەومانایەی لەپشت سرووشتەوە قسە لەسەر ئەو شتانە دەکەین کە جوانن، یان جوانیان تێدا دەدۆزینەوە، بەڵام بەعەقڵ نەك بەخۆڵێسك، مەبەستەکەش ئەوەیە کە چەندایەتی گواستنەوەی ماتریالە لەجەستەیەکی بۆ روحەوە بۆ روحێکی زیندوو.

بۆ نموونە ئێمە لەبینینی هەر شتێکدا فێڵێك دەبینین کە بۆمان ناکرێت بە ماتریاڵ، بەڵام لێرەدا زەمەن حوکم دەکات بۆ رەسەنایەتی، نەك گواستنەوە و دەستکاری کردن و نوێکردنەوەی ماتریالەکە، هەروەك ئەوەی لە بازاڕی ئەنتیك هەیە و بەماتریاڵی جوان ناسراوە و گەشتیارەکان وێنەی لەگەڵ دەگرن، ئێمە دەبێت لەنێوان کردە سرووشتییەکان و پارچە کلاسیکییەکان جیاوازی بکەین، شاخێك کە وێنەی پیاوێکی پیری کوڕی زەمانەی وەرگرتووە، دارێك لە چەشنی ژنێکی سەماکەر خۆی ئاڵاندووە بە دارێکی دیکەوە، بەردێك کە لەشێوەی ماسی یان ئاژەڵێك دێتە بەرچاو، تەدارەکی ژنان لە کل و کلدان و جوانکاریی جل و بەرگ و هتد لە کەلەپورێکی دیاریکراودا هەیە، جیاوازە لەو پارچەیەی کە لەرێگەی کنە و پشکنینەوە دەدۆزرێتەوە و لە پێشانگا، یان مۆزەیەك نمایشی دەکەین، هەموو ئەمانە پێمان دەڵێن ئیستاتیکای دەستکاری کراو کە لەرێگەی عەقڵەوە گواستراوەتەوە بۆ جەستەیەکی ماتریاڵی، ئەمە چەندایەتییە بۆ چۆنایەتی.

پرسیار: باشە قسەیەك هەیە کە ئیستاتیکا تەنها لەسرووشت و لەهونەردا نییە، بەڵکو لەدەقی ئەدەبیشدا هەیە، چونکە نووسین خەیاڵێکی هونەرییە و پەیوەندییەکی هاوڕێنی هەیە لەگەڵ جەستەی هونەریدا، کە بەشێکیشە لەئەرکی زمان، ئایا زمان ئەو فاکتەرەیە بتوانێ ئیستاتیکا بخوڵقێنێ؟.

سمکۆ محەمەد: لەگەڵ بیستن و خوێندنەوەی هەر تێکستی جوان و جوانییەك لە تێکستدا کە خوێنەری جددی هەستی پێدەکات، پەیوەندیی رەسەنایەتی و موڵکییەت دەبینین لەزمانێکی بۆ روحەوە بۆ زمانێکی زیندوو، چونکە ئەدەب یەکێکە لە هۆکارەکانی بەدەستهێنان و دۆزینەوەی جوانیی لەنێو زماندا، ئەو کاتەی کە شیعرەکانی سۆفۆکلیس و مەزموورەکانی داوود پێغەمبەر و تێکستەکانی شکسپیر دەخوێنینەوە ئەو کاتەی ڕۆمانەکانی دایستۆفسکی و دانتی و هتد. ئەوکاتەی کە (ئاڕنۆڵد توینبی) وەکو ئەفسانە ناسێك دەخوێنینەوە، دەبینین چۆن دەڕوانێتە لاماسۆ و بۆڕاق و کەویاری زەردەشتی و کائینە ئەفسانەییەکانی ژاپۆن و هیندستان و هتد، لەوێوە تێدەگەین کە ئیستاتیکا تەنها لە فۆڕمێکی بۆ زمان دا نییە، بەڵکو لە شتە ووردو بچووکەکاندایە وەکو گاستۆن باشلار باسی دەکات، ئەو دەڵێت ئەگەر پرسیارم ئاراستە بکەن بۆ دەستنیشانکردنی سوودە سەرەکییەکانی خانو یان ماڵ، (بێگومان لەلای من ماڵ پارێزەرێکە بۆ زیندەخەونەکانم، ماڵ کەسانی خەیاڵ پێاو دەپارێزن، بوار بۆ مرۆڤ دەکاتەوە بە هێمنی و بەبێ ترس بخەوێت، رووداوێکی بچووك لە کاتی منداڵی و لەجیهانی هەر منداڵێکدا، رووداوی جیهانیی منداڵەکەیە) بۆ نموونە وەکو ماڵۆچکەی منداڵان کاتێك گەمەی تێداکەن و خۆیانی تێدا حەشاردەدەن و دواتر خۆیانی تێدا دەدۆزنەوە و موڵکییەتی بۆ درووست دەکەن، ئەو تۆپ و جل و بەرگە وەرزشییەی کە منداڵی هەژار لەزەمەنی خۆیدا ناتوانن بەدەستی بهێنین و گەمەی پێبکەین و خەونەکانیان پێتەدی، ئەو مەلەوانگانەی کە بەخەیاڵ وێنا دەکرێت و لەبری ئەوە پاشماوەی ئاوی زستان بەکارهاتووە، هەموو ئەمانە یادەوەرییەکی جوانن و لەزماندا وێنا دەکرێتەوە، من بۆ خۆم نموونەی منداڵانی کەرکوك و بەکارهێنانی رووباری ئاوی خاسەی کەرکوکم هەیە، کە بەنیسبەت منداڵانی هەشتاکانی سەدەی رابردوو بەبیر خۆمی دەهێنمەوە بۆ نووسن یان بۆ نۆستالیژیا و یادەوەرییەکی مەزنی منداڵی، دوای ئەوەش راوی ریشۆڵە و مەلەوانی کاتی پشووی قوتابخانە و شەڕی گەڕەك و هتد، یان ئەو گۆشە نادیارانەی ژیانی ماڵی بچووك و بەرتەسك بەتایبەتی ماڵی کوردی کە هیچ ئازادییەکی تاکی تێدا نەبووە بەدرێژایی ژیانیان، هەموو ئەمانە تێکستن بەڵام نووسینەوەیان دەوێت، ڕۆلان بارت لە کتێبی چێژی دەق، باسی ئەو ستایلە نووسینە دەکات، هەمان ئەو فەزایەیە بەڵام وەڵامێکی ئەپستیمی دەداتەوە، چونکە هیچ دەقێکی جوان نییە بەبێ ئەوەی مەعریفەی لەپشتەوە بێت.

ئیستاتیکا ئەو بینینەیە کە لەرێگەیەکی زانستییەوە تەماشای شتەکان و بوونەوەرەکان دەکات و وێنایان دەکاتەوە بەستایلێکی هونەری کە وەرگر سەرەتاکەی ناناسێتەوە، چونکە لە واقیعدا ئەو ماتریاڵە یان

ئەو دیاردەیە شتێکی دیکەبووە، ئەم بینیینە لەژێر کاریگەری ئەو وتە و توانایە بەرهەمدێت کە لەبەردەستدایە، بابەتی جوانیش بۆ ئینسان تەنها ئەوە نییە کە دەتوانێ لەنێوان هێزەکاندا باڵانس بکات کە هەردووکیان دەرکەوتەی جەستەن، بەڵکو راهێنانی بەردەوامی جەستەیە لەژێر کاریگەری خەیاڵ بۆ شتەکان و دەوروپشت و پێدراوەکانی ژیان، بەتایبەتی ئەو جیاوازییەی لەنێوان نێر و مێ دا هەیە، کە دواجار لەرێگەی خەیاڵەوە بۆ ئەو بابەتانە دەبێتە هۆکار بۆ هەڵچوونی دەروونی، لە کاتێکدا خەیاڵ خۆی بەشێکە لە رەنگدانەوەی هەڵچوونی دەروونی، بەتایبەتی ئەوەی کە لەژێر کاریگەری بیرکردنەوەدایە، ئەو فکرەیەی کە بەرهەمی مومارەسەی واقیعی ژیانی ئینسانە، سابا ئەو فکرە فانتازی بێت، یان بریتی بێت لە سرووشتی ئینسان، وەکو بەشێك لە ئەخلاق و ئەزموون کە لەرابردوودا ئینسان کردوویەتی بە نەریت و بەردەوامیشە لەو نەریتە و لەرێگەیەوە هەم جوانی کردووە بە بەهانە و ئەرگومێنت،

پرسیار: بۆچوونێکی سەلمێنراو هەیە کە تێگەیشتنی (مارسیل برۆستە) و هەستاوە بە پەیوەندیی نێوان ئەدەب و هونەری وێنەگرتن لە لایەك و ئەدەب و مۆزیکیش لەلایەکی تر، ئەو پێیوایە کە تێڕوانینی هونەری تێڕوانینی شۆڕشگێڕانەیە و تەنها لەلای بەشێکی کەم لە داهێنەرانی سەدەی بیست دۆزراوەتەوە، ئەمە وەکو نمونەیەك، هەر لەمڕوانگەیەوە مەبەستمە بپرسم ئایا تێڕوانینەکان بۆ دۆخە کۆمەڵایەتیەکە چۆن دەبینی، ئایا ئیستاتیکا کاریگەری بەبارتەقای شۆڕش هەبووە؟

سمکۆ محەمەد: راستە چەند تیۆریەکی جیاواز هەیە لەسەر ئیستاتیکا، لەوانەش تیۆری هیگڵ و کانت و کرۆچە و باشلار و هتد، بەڵام ئەوەی مارسیل پرۆست ئیستاتیکای وەکو شۆڕش تەماشا کردووە، ئەو پێیوایە شۆڕشی جوان و ناشیرن وەکو نیگەتیف و پۆزەتیف وایە، یەکێك لەو تێڕوانینانەکانی ئەوەیە کە بڕوای بە نموونەی پەیوەندیی جوانی و هونەری جوانیبینییە، هەروەها ئاسانکاری بۆ ئەو پێشکەوتنە کردووە لە نێوان هونەر و ئەدەب و فۆتۆگراف هەیە لەلایەك، لەنێوان ئەدەب و مۆزیك لەلایەکی ترەوە، ئەم تێڕوانینە شۆڕشگێڕانەیە، جگە لە داهێنەرانی سەدەی بیست بەولاوە، پێشتر هەستی پێنەکرابوو، بۆیە لێرەدا سەربەخۆیی هونەر دەبینین و ئەو یەکێتیە دەبینین کە لەنێوان هونەری شێوەکاری و گوتار و نووسیندا هەیە، ئەو شتانەش کە جوانیان تیدایە و هێشتا ئاشکرا نەکراوە، وردەکاری و تێگەی تێڕامانە فکرییەکانە کە لەسرووشتەوە بووە بە سەنعەت هەر وەك ئەوەی لە خەیاڵی شیعریدا هەیە کە زۆر جار وەزیفەی شۆڕش دەبینێ.

هەر لەم سۆنگەیەوە کە باسی شۆڕشگێڕیم کرد، من پێموایە کاریگەری ئیدیۆلۆژیا هەیە بەسەر ئیستاتیکاوە کە کەمتر لە مەسەلەی هونەردا باسکراوە، هەڵویستی هونەر کە هونەرێکی چینایەتییە یان هوڵوێستێکە لە ململانێی بازنەیی لەم چەرخەدا، کە لەنێوان چینی حاکم لە هێزی بەرهەمهێنان و چینە ناڕازییەکان لەلایەك هەیە، هەروەها دیاردەی کۆمەڵگە لە نێوەخنی کۆمەڵگا کە رەنگدانەوەی خودی کاری هونەرییە. لە راستیدا ئەمە بەشێکی مەسەلەی ئەخلاقی هونەرییە جا لە رووی شۆڕشی پرۆلیتاریاوە بێت، یان ئەو مێژووە بێت کە بەهای رەخنە لە حوکمڕانی، گوتارێکی ئیستاتیکییە.

ئەم تێگەیشتنەی پرێست لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە هونەرمەند و بیرمەند و داهێنەرانی رابردوو بە چاوێکی تەواو شۆڕشەوە تەماشای نوێخوازی و رووبەڕووبوونەوەی ئیشکالیاتە کۆمەڵایەتییەکانیشیان دەکرد، نموونەی رەوتی سوریالی و دادائیزم و بزووتنەوەی رێنسانس تادەگاتە تێزەکەی هێربرت مارکیۆز و شۆڕشی 1968 خوێندکاران و شۆڕشی رۆشنبیری سەر شەقامی سارتەر بۆ پاڵپشتیکردنی شۆڕشی کرێکاران کە لەتێزەکەی مارکسەوە هاتووە، بەشێك لەو داهێنانەی کە لە سەدەکانی پێشوو بینیمان، هەموو ئەوانە شۆڕش بوون بەسەر تێڕوانینی کلاسیکی و سەپاندنی شێوازی ژیان بەبێ جوانی، بۆیە لە زۆر شوێنیشدا ئەم بابەتە داهێنەری لەسەر تیرۆر کراوە کە نموونەی گالیلۆ و کۆپەرنیکۆس بوون، چونکە کاری بلیمەتی و داهێنەر، کاری تێپەڕاندنی گرێ و گۆڵ و کێشەکانی سەدەی رابردوو بووە، لەکاتێکدا بینەر و چاودێکەری هونەر لەکاتی خۆیدا بڕوای بە شێوەی داهێنانی نوێ نەبوو، تەنها ئەو کاتە نەبێت کە سەردەمێك و زەمەنێك بەسەر کارەکەدا تێدەپەڕی و نوستالیژیایەك بۆ ئازادی کارکردن لەبەرچاو گیرا، بەشێك لە چەمکی داهێنانیش شێوەیەکە لە نۆستالیژیای کار کە لەنێو شۆڕشی کۆمەڵایەتیدا هەستی پێدەکرێت، لەکاتێکدا هەر ئەو نوستالیژیایە بۆ ئازادی کار دواجار دەبێتە مایەی مەترسی بۆ سەر ژیانی داهێنەر و جوانناس، جۆری کاریش هەروەك ئەوەیە کە لە فۆڕمە مێژووییەکەیدا دیارە، لەکاتێکدا لەنێو جەوهەری کاردا کە لەڕووی مێژووییەوە سەپاندنی زۆرەملێ یی بوو لەلایەن ستەمکارەکانەوە، گەڕان بەدوای ئازادیدا جۆری کار پێچەوانەوەی ئازادی کارە، مارکس لەمبارەیەوە جۆری کاری لە ناوەڕۆکی ئیستاتیکی دوورخستۆتەوە، لێرەدا پشت بە هەلومەرجی خودی و بابەتی دەبەسترێت، چونکە کرێکار لێرەدا بۆ خۆشی خۆی و بۆ بەدەستهێنانی ئیستاتیکا لە بەرهەمهێناندا کار ناکات، بەڵکو جگەلەوەی کارێك بۆ نەمری خۆی دەکات، کارێکی ناحەزیشی بەسەردا دەسەپێنرێت و لەنێو کاڵادا دەبێتە کاڵای بازاڕی سیاسەتی سەرمایەداری، خۆ زۆربەی پەیکەر و

دیواربەند و دیزاینی تەلاری ئیمبراتۆر و دەسەڵاتدارە ستەمکارەکان، بەشێك بوون لەو کارە ئیستاتیکیانەی سەپێنرابوون بەسەر هونەرمەندندا. بەشێك لەو فۆتۆیانەی کە لەسەدەی رابردوو لەگۆڤار و رۆژنامەکان بڵاودەبوونەوە، فۆتۆشۆ بوون بەستایلی کلاسیکی، دواتر دەرکەوت کە وێنە رەسەنەکە ئەوە نییە، بۆ نموونە من ئەلبومێکی گەورەی وێنەکانی ستالینم بینی کە وێنە رەسەنەکە ترۆتسکی تیابووە، یان دەستکەوتەکە هی ئەو بووە، بەڵام لەمیدیاکاندا دەستکاری کرابوو بۆ ستالین، ئەمە کاری هونەری سەپێنراوە کە کاریگەری نیگەتیقی هەیە لەسەر دۆخی کۆمەڵایەتی و رەنگە شۆڕش دوابخات بۆ کاتێکی نادیار.
بابەتی ئەوەش کە مۆزیك بەشێکی گرینگی ئیستاتیکایە، دەبینین سیمفۆنیای سێهەمی (ئۆریکا) ی بتهۆڤن کە مارشێکی جەنائیزی یە، ئەمەش مانای ئەوەیە کە بتهۆڤن خۆی جەنازەی ئەو پاڵەوانانە هەڵدەگرێتەوە کە لەجەنگدا گیانیان لەدەستداوە و لەبەردەم جەماوەردا دایاندەنێت، بۆیە جیاوازی لەنێوان مۆزیك و هونەرەکانی دیکە لێرەوە دەردەکەوێت، بەوپێیەی کە مۆزیك هەندێکجار چارەسەری کێشەی هونەری گەورەی کردووە، یان چارەسەری حاڵەتی سایکۆلۆژیشی کردووە، هەروەك چۆن لە هونەری شێوەکاریشدا پەیکەر یان تابلۆیەك مانایەکی تایبەتمان پێدەدات، بۆ نموونە تابلۆی جۆرنیکای پیکاسۆ، یان کاتژمێرە تواوەکەی سلڤادۆر دالی، یان گوڵەبەرۆژەکەی ڤان کوخ و هتد، لە نێو کوردەواریدا هونەری تەپڵ و دەهۆڵ و زوڕنا وەکو هۆکارێك بۆ بەختەوەرکردنی چەند چرکەساتێکی کۆمەڵگە لە نەهامەتییەکانی رابردوو، یان زەماوەندی کۆمەڵایەتی بە تەپڵ و گۆرانی ئاسایی، بەتایبەتی لە بووك گواستنەوە و شێوەکانی تری خۆشبەختی سوونەتی کولتوورە کلاسیکییەکان، وەکو ئەو هەستە هونەرییە وایە کە ئافریقیەکان وەختێك مۆزیکی جاز بەکاردێنن بە هەموو تواناکانیانەوە چێژی لێدەبینین، ئەم هونەرە لەلای ئەوان مانای تایبەتی خۆی هەیە، کە شێوەیەکە لە بەرانگاری کردن لە دژی ئەوانی تر کە دژی هەستە هونەرییەکانی ئەوانن، رەنگە لەلای کوردیش هەمان مانای هەبێت، هەروەك چۆن لەلای لوڕ و کرمانشانی و ماچۆ و شێوەزارە کوردییەکان کە هەمیشە ژێر دەستەی نەتەوە و مەزهەبە دەسەڵاتدارەکان بووە، وەختێك مردوویان لێ دەمرێت، ئەوان لەبەرمبەردا بە شایی و بە هەڵهەڵە و پێکەنین و گۆڕانی تایبەت، لەبری تازیە و ناخوشی ئاهەنگ دەگێڕن.
جوانی و کردەی جوان، بریتییە لەو ئەزموونەی کە لەڕێگەی خەیاڵ و رەهەندەکانی دیکەی ناکۆکییە هەستیارییەکانەوە خۆی دەنوێنێ، رەهەندێك کە بەرهەست و دیالیکتیکی و دەرەنجامی لێکسوویە واتە

(لێکشاندن) ی دوو جەستەی جودایە لەیەکتر، ئەمە رەهەندێکی دیکەی بینینە و ئەوانی دیکەش موفرەدە پێویستییەکانی سێکس و کردەوە ئەخلاقییەکانە لەکایەی کۆمەڵایەتیدا، ئەم بابەتە خەیاڵمان دەبات بۆ مایەی فراوانی بینین بۆ نۆستالیژیا کە بەشەرییەت خدووی پێوەگرتووە و بەو خودووەش دەژی، زۆر کارێکتەری ناودار لەدونیادا تەواوی شتەکان بەو کایەیەوە دەبەستنەوە کە خۆیان کاریگەر و شارەزان، بۆ نموونە فیساگۆرس ئەگەرچی هەموو شتێکی لە تێگەیشتنی بۆ دونیا لە ئەندازەییەوە دەبینی، بەڵام بۆ ئیستاتیکا پێوەرێکی فۆتۆیی داناوە، هەروەك ئەو ئەندازەیەی بۆ کەرەستەی ماڵ و چێشتخانە دانراوە، بەڵام خەیاڵ لە کونجێکی ماڵدا کەمتر مەودای هەیە بەقەد ئەوەی لە زانست هەیەتی.

پرسیار: ئەزموونکردنی کار لەرەوتی پەرەسەندندا، یەکێکە لە هۆکارەکانی پێشکەوتن و رەنگدانەوەی بەسەر عەقڵ و گۆڕینی هەستەکانی مرۆڤ بۆ چێژی ژیان، ئەم ئەزمونی کارکردنە تا چەند فاکتەری نزیکبوونەوەیە لە هونەری کار، بەو پێیەی مێژوو سەلماندویەتی بەرهەمی کار دیالیکتیکی سروشت و خەسڵەت و تێگەیشتنی مرۆڤە بۆ شتەکانی دەورووبەر؟

سمکۆ محەمەد: ئارەزووکردن بۆ ژیانێکی باشتر و لەبارتر و خۆشتر، ئارەزووکردنە لە بەردەوامیدان بە کار و خۆ ئەزموونکردن لەنێو کەرەستە خاوەکانی سرووشت، بۆ نموونە دۆزینەوە و موتوربەکردنی میوە و رەگەزی ماڵات کە سەرنجی مرۆڤ بەلای ژیانی شایستەدا دەگۆڕێت، ئەو چێژەیە کە زەمینە بۆ گۆڕینی ململانێ لەنێوان ئینسان و ئینسان بە بیانووی رەگەز و نەتەوە و رەنگی پێست، دەگۆڕێت بۆ ململانێ لەنێوان مرۆڤ و سرووشت کە عەقڵ رێنوێنی کردووە، ئەویش لە رێگەی کاری ئازاد و ئازادی کارەوەیە.

بەبڕوای تۆماس هۆبز خەیاڵ گرێدراوی کۆنتڕۆڵی حوکمێکی عەقڵییە، بینینیش قودرەتێکە هاوکاری نووسین دەکات کە بیرکردنەوە ئیعتیباری نوێ و قەناعەت پێکەر بەرهەمدێنێ، بەڵام ئەمە خۆی لە خۆیدا قودرەتی عەقڵی نییە بەمانا گشتاندنەکەی، هەروەك ئەوەی شیعر وەکو دەقێکی سەربەخۆ، ستایلی نووسینەوەی ئیدیۆمە بەزمانێکی ناڕاستەوخۆتر لە زمانی قسەکردنی رۆژانە، چونکە خەیاڵ بە یادەوەرییەوە گرێدراوە، ئەمەش هەدەفی ئەدەبیاتە لەنووسینەوەی خود بەمەبەستی بە ئیستاتیکا کردنی قسە.

دیسان دێمەوە سەر سرووشت، ئەوەی کە لەپەیوەند بە سرووشتەوە هەیە بەرامبەر بە جوانی و هونەر، وەکو دۆزینەوەی حاڵەتی دووهەمی جوانی

لە سرووشتدا، جۆرێکی تری شۆڕشی دیارە بەسەر نادیاردا، لەمبارەیەوە (بندیتۆ کرۆچە) کە خاوەنی تیۆری مۆدێرنی ئیستاتیکی یە و لەژێر کاریگەری هیگڵ بووە، جگە لەمەش بە زەعیمی سیاسی لیبرالی ناسراوە، بەڵام لەرووی مەعریفییەوە بۆ ئیستاتیکا، ئەو رەخنەی لەوەش گرتووە کە مەعریفە وەکو حدس تاك لە وێنەیەکی هەستەکیدایە، بەدەلیلی عەقلانی دووری دەخاتەوە، لەبری ئەوەش تاك دەخاتە ژێر کاریگەری کۆمەڵگەوە، لەرووی ئەخلاقیشەوە بڕوای بەوە هەبوو کە مەسەلە کۆمەڵایەتییە سرووشتیە چینایەتییەکان بشارێتەوە، چونکە لە پشت میتافیزیکاوە ئایدیایەك هەیە کە رەنگە ئیستاتیکا بزربکات و فۆڕمێکی لێڵ و نادیاری پێبدات، بەڵام هونەر خۆی ئامانجێکی ئیتساتیکی پێشکەش دەکات، ئەو لەوێدا هونەر و جوانی وەکو سامانی خەیاڵ دەبینێ، لەشوێنێکی دیکەدا بڕوای وایە کە ئینسان تەنها بەدەستی جوانی وێنا ناکاتەوە کە مەبەست لە کردەیە، بەڵکو بەخەیاڵ وێنای دەکاتەوە، لەحاڵێکدا کە ئینسان بەڕاستەوخۆ لەگەڵ شتەکانی دەوروبەری خۆیدا ناژی، بەڵکو بەناڕاستەوخۆ مامەڵە لەگەڵ سیمبولەکاندا دەکات، بۆ نموونە ئەفسانە و ئایین و زمان وەکو تۆڕێك لەدەوری ئینسان دەئاڵێن و بەناچار دەبێت بە کارپێکەری ئەو شتانەی ویستەکان و غەریزەکان دیاری دەکەن، بۆ ئەمەش هەر ئەوە شتەکان و کائینە ترسناك و شەڕانگێزەکان و دڕەندەکان نیین دەبنە مایەی ترس بۆ ئینسان، بەڵکو ئەو فکر و بۆچوونانەی ئینسانن لەبارەی شتەکانەوە ترس بەرهەمدێنن، بۆیە ئینسان توانای بەسەر سیمبولەکاندا شکاوە و خۆی کردووە بە سەنتەری عەقڵ، چونکە عەقڵی بەکارهێناوە و خۆی جیاکردۆتەوە لە سرووشت، بیرمەندێکی ئامریکی هەیە بەناوی (ستیفان کۆبرن) پێیوایە ئیستاتیکا گەڕانە بەدوای یاساکانی چێژوەرگرتن لە جوانی، ئەو بابەتانەی کە پەیوەستن بە شتەکانەوە جوانن، ئەوانی دیکە ئیستاتیکی نیین تەنها خۆشمان دەوێن وەکو هۆکارێك بۆ دۆزینەوەی جوانی لە شتەکانی تردا کە رەنگە خۆشویستنەکە کاتی بێت و لەشوێنێکدا بووەستێت، وەکو خۆشویستن بۆ پەیکەری خوداکانی سەر زەوی، سیمبولی نێو ئەفسانەکان کە ئینسان لەسەر شێوەی خۆی بەرهەمیهێناون، ئەوان دیکەش کە چێژی تایبەت دەبەخشن.

پرسیار: وەك دەبینین زۆر لە دەقە ئەدەبیەکان جۆرێك لە جوانی بەرجەستە دەبێت، نموونەی بەرگریکردن لە چینێك یان سەرخستنی کارێکتەرێك لە کۆمەڵگەوە بۆ مەزنایەتی، لەبەرامبەردا جوانییەك لە دەرەوەی ئیرادەی ئینسان، روئیای ئێوە بۆ ئەو دوو رەهەندە چیە، ئایا جوانیناسی ناچێتە قاڵبی کێشە فکرییەکانەوە؟ چونکە چارەسەری

ئەم بابەتە تەنها لە چاودا کۆناکرێتەوە و یەکلایی نابێتەوە؟.

سمکۆ محەمەد: دەبێ ئێمە ئەو جوانییە بدۆزێنەوە کە چۆن بارگاوی بووە بە عەقڵەوە کە لەپرسیاری پێشتووتر وڵامم پێدایەوە، نەك جوانییەك لەفۆڕمدا لەدەرەوەی عەقڵ، ئەمانوئێل کانت لەچەند هەڵقەیەکدا و بەچەند شێوەیەك چارەسەری کێشەی جوانی کردووە کە لەچوارچێوەی عەقڵی ئینسانیدا بووە، بەتایبەتی لە کتێبی (رەخنە لەعەقڵی پەتی)، رەخنەی میتۆدی بەکارهێناوە و دواتریش رەخنە لە عەقلی پراکتیکی دەگرێت، ئەو وەکو فەیلەسوفێکی مۆدێرن کە بڕوای بە ئەزموونگەری خود هەبووە، لە کتێبە بەناوبانگەکەیدا لەژێر عێنوانی (نقد ملکه الحکم) ئەوەندەی باسی حوکمی دەرکراوی جوانی لە خودی سرووشتیدا یان لەسەر کاری هونەری کردووە و بەئەخلاقەوە گرێیداوە کە لەلای ئەو وشەی ئەخلاقی جوانی یە kalon، ئەوەندە باسی هەقیقەتی نەکردووە کە بەشێکە لەفەلسەفە، (کانت) حوکمی بەسەر دوو بەشدا کردووە و لەڕێگەی پێناسەکردنییەوە دابەشیکردووە، لەوێشەوە باس لە لێکۆڵینەوەی گشتی و حوکمی تێڕامانی کردووە، ئەوەندە باسی هەر ئەو حوکمەشە بۆ جوانی هەیەتی کە گرێدراوی خود و بابەتە، چونکە هیچ بابەتێك نییە پەیوەندیی بە خودەوە نەبێت مەگەر خودێك هەڵگری ئەو ئەخلاق و خەیاڵ و چێژەوە نەبێت کە بابەت خوڵقاندوویەتی، رەنگە چێژوەرگرتن لە جوانی بەشێك بێت لە نامۆبوون کە تا ئیسـَتا ئێمە لە ژێر کاریگەری فەلسەفەی ئەخلاقی جوانیداین.

مارکس لە کتێبی سەرمایەدا و لەبەشی یەکەم باس لەوە دەکات کە کاری جوانترین تەلارساز لە کاری کارامەترین بوونەوەر کە هەنگەکان کەنوو دروستدەکەن بۆ خۆ بەرهەمهێنانەوە، کاری تەلارسازەکە لە تەونی جانجاڵۆکە جواترە، چونکە تەلارسازێك بەر لەوەی دەست بەکارەکە بکات، بیر لەوە دەکاتە چۆن فۆڕمێك بە تەلارەکە بدات، بەڵام ئەمە دواجار بەرهەمی دەستی کرێکارە بەر لەوەی بەرهەمی تەلارسازەکە بێت، ئەم تێگەیشتنە لەنێوان هەنگ و جانجاڵۆکە وەکو کائیناتی بەشەری سرووشتی و کاری تەلارساز وەکو دیزاین کاری شار و دەوڵەت و رازاندنەوەی سیستم، لەجوانیناسییەوە سەرچاوەی گرتووە کە دواجار خەیاڵ بەرهەمی دەهێنێت، کێشەی هەرە گەورەی فەلسەفەی ئیستاتیکا ئایدیای نەگۆڕە کە مەبەست لە ئایینە.

دەبێ لەوێوە دەستپێبکەین کە جوانی ئاکتێکی سروشتییە، ئەو ئاکتەی ئەگەر چاوێکی هۆشیاری لە پشتەوە نەبێت ناتوانرێت ببینرێت، واتە جوانی ناپێورێت، چونکە ئەزموونێك لە ڕێگەی چەمکەوە دەرکی پێناکرێت و پێناسە ناکرێت، بۆیە خۆپاراستن لە لە چەمکسازی واتە ئەخلاقێك کە عەقڵ مەبەستێتی هاندەری بینین بێت بۆ چاو، ئەمە

بەشێکە لە تێڕوانینی چاوی هۆشیار بۆ سرووشت و کەرەستەکانی داهێنان.
لێرەدا مەودایەکی کاتی هەیە کە پێی دەگوترێت (بدیعی) واتە کاری داهێنەرانە، ئەم تێگەیە لەلای هەندێك بە تێڕوانینی شەیتانی ناودەبرێت، چونکە خزانی شتی بچووك واتە دونیای شتە بچووکەکان بۆ نێو دەقێکی گەورە و باڵا، واتە (الادب الرفیع) وەکو عەلی ئەلوەردی کۆمەڵناسی عێراقی دەڵێ (هەموو دەقێکی باڵا زیاتر لە تێڕامانێکی گەرەکە وەکو ئەوەی ئەدەبی یۆنانی و جاهیلی و ئەفسانەی کۆمەڵگەکانی وەکو هیند وچین و ئیتاڵیا و میسر و ئێران و هەموو دەوڵەتە رەسەنەکان، رەنگە هەر ئەمەش بێت کە زیاتر لە ئەفسانەیەك لە دونیای ئەو کۆمەڵگە رەسەنانە هەیە).
گەمەی زمان بەتەواوەتی بەشێکی گەورە لەپانتایی ئیستاتیکا داگیردەکات، کەچی سەیر لەوەدایە کە بەپێچەوانەی ئەو بۆچوونانەی سەرەوە، (فینگشتاین) فەیلەسوفێکی ناسراوی ئەم بوارەیە، پێیوایە زمان پێناسەیەکی گشتی نییە و لێکیش جیانەکراوەتەوە، ئەو دەڵێ (گەمەی زمان وەکو گەمەی کەرەستە پێویستەکانی ژیان وایە، خودی گەمە لێرەدا نموونەیەکی باشە بۆ بەکارهێنانی جیاجیاکانی وشەیەك، بۆ نموونە باسەکەش وەکو شەتڕەنج و زارو مار گەمەیە، بەڵام ئێمە دەتوانین قسە لەبارەی گەمەیەکی سۆسیۆلۆژیا، یان پڕۆژەیەکی کۆمەڵناسی بکەین، یان بڵێین خەڵك دەتوانن فریوم بدەن، یان بەپێچەوانەوە).
ئامانجی جوانیناسی هەمان ئەو تەباییەی هەیە بەڵام هارمۆنیای تێکستەکە ئەگەر سرووشت بێت یان کارێکی هونەری، مەبەستە جیاوازەکە دیاری دەکات، سڕینەوەی ناکۆکی نێوان ئەو دوو پانتاییەی کە ژیانی تاك و جهانبینی تاك دەگۆڕێت، لەلایەك ئەو ئازادییە دەپارێزێت کە دوور کەوتنەوەیە لە تێڕوانینی گشت، لەلایەکی دیکەوە بەرهەمی هونەری لەدەستی کۆمەڵگە و رواڵەتە ئەخلاقییەکان دەپارێزێ و نایکات بە موڵکی تایبەتی، ئەم هەقیقەتە بۆ پاراستنی جوانی هاوئاهەنگی یەکێتییەکی ماناداری هەیە بۆ هەردوو ئایدیاکە کە دژی چەواشەکردنی جوانی راستەقینەن لە تێکستی دەستکرد و سرووشتگەرایی لەلای هونەر.
بۆیە ئەو گەشەیەی کە سەرمایەداری لەرووی ئابورییەوە بە خۆیەوە بینیویەتی و هەموو فۆڕمە جوانەکانی لە جەوهەرێکی بۆشدا کۆکردۆتەوە و دایپۆشیوە، ئەمە پانتاییەکی خەیاڵییە لە پێناو کوشتنی ئەو واقیعەی کە جوانی بەرهەمدێنێ لە نێو دیاردە ناشیرینەکاندا، لێرەدا سەربەخۆیی لە ئایدیادا بۆ تێڕوانینی واقیعیانەی جوانی هەستی پێدەکرێت و دەزانین جوانی چییە و مانای چییە، لەحاڵێکدا رەنگە ئەم چەمکە زیاتر لە مانایەکی هەبێت.

پرسیار: کاتێ هونەر دەبێتە شێوەیەك لەهەڵچوونی بێداری و راگرتنی باڵانسی نێوان فۆڕم و جەوهەر و یەکخستنیان لە کارێکی دانسقەدا، لێرەدا رۆڵی زانستی جوانی بە چ ئاڕاستەیەك شرۆڤەی ئەو کارە هونەرییە دەکات بەپێی پێوانەیی سەردەم، دیارە بۆ هەر سەردەمێکیش پێوانەی تایبەت هەیە، لەکاتێکدا جوانی رێژەگەراییە و رەها نییە؟

سمکۆ محەمەد: هەموو شتێك راگرتنی باڵانسی گەرەك بێت، ئیستاتیکا بەهەموو جیاوازییەکانییەوە کە فرەییە لە پێناسە ئەمەی ناوێ، بۆ نموونە ئاو پێویستییەکی ژیانە و موفرەدە و زادەی جوانی سرووشتە، کەچی لەدەریادا دەیان هەزار ئینسانی خنکاندووە، کەوتنە خوارەوەی ئاو لە ئاسمانەوە یان لە پانتاییەکی دیارەوە، واتە کارێکی ناوازەی دەرەوەی ئیرادەی ئینسانە، ئەگەر مەبەست لە کاری سرووشتی بێت، بەڵام بەپێچەوانەوە پیسکردن و دەستکاریکردنی سرووشت کە کردەی ئینسانە، وەکو ئەو تێگەیشتنەی دەقی (فاوست) ی گۆتەی ئاڵمانی لێدێت کە دەبێتە کاری شەیتان و شتەکان و موفرەدەکان پیس دەکەن، لێرەدا شەیتان بەمانای بۆچوونی ئیسلامگەرایی نییە، بەڵکو ئەو شەیتانەی کە مانای دژە فەزیلەتە بۆ کردەوەی ئینسانە کە زۆر جار لەنێو شتە بچووکەکاندا زیاتر دەردەکەوێت، واتە لەنێو هەموو شتە جوانەکان شتێکی خراپ و ناشیرین زەق دەبێتەوە، بۆیە بەو پێیەی کە فۆڕم وتەزایەکە کلیلی سەرەکی جوانیناسییە و لەوێوە دوالیزمەکەی خێر و شەڕ جودا دەکاتەوە لەرووی ماناوە، هونەرناسی لێرەدا دەردەکەوێ کە ئایا وەکو یاسا وەزعی یە؟ یان سرووشتی؟، دەستکردی خودایە یان ئینسان کە پێی دەگوترێت داهێنان، یەکێکیان لەدەرەوەی ویست کردەی ئینسانە و ئەویتر ویستی غەریزی ئینسانە کە ئەمە موناقەشەیەکی ترە، بۆیە فیگەرێکی داهێنەرانەیە و بەکاری سرووشتی وەکو ماتریالیستی و بە کاری خودایی وەکو میتافیزیکی ناودەبرێت، هەروەك ئەوەی کە مایکڵ ئەنجیلۆ و بیکاسۆ و داڤینشی و رامبرانت و تێکستی ئەفسانەی یۆنانی و رۆمانی و سۆمەری و میسری و هیندی و چینی و تا دەگاتە رۆژهەڵات کە بریتیین لە هەردوو هونەری تەلارسازی سامەڕا و بابل و هتد. لە حاڵێکدا ئەمە جوانییەکی هەمەگیرە کە خودێکی تایبەتیان لە پشتەوەیە. هەروەك چۆن لە پشت دوا شێو خواردنی عیسا کە لیوناردۆ داڤینشی کردوویەتی و دەیەها تێڕامانی بۆ کراوە و فرۆید سایکۆلۆژیایانە قسەی لەسەر کردووە، کەسێکی حەتمییەتی مێژوویی و تێکست و چیها قسەی هونەری لە پشتەوەیە کە تائێستاش موناقەشەی لەبارەوە دەکرێت کە پێدەگوترێت جوانیناسی رەنج. واتە کەسێك رەنجی داوە بۆیە جوانی دۆزیوەتەوە لەدەرەوەی سرووشت، ئەمەیە جیاوازی نێوان رەها و رێژەگەرایی

جوانی.
ئەو هاوکێشەیەی کە لەنێوان موزیك و دەنگی سرووشتدا هەیە لە خوڕەی ئاو و دەنگی باڵندەکان و هتد، لە شوێنێکدا عەفەویەتی پێوەدیارە، بەڵام کە ئەکادیمیا و نۆتە و بەرهەمی زانستی موزیکی تێکەڵ دەبێت، جوانییەکەی بە بارتەقای پێشووتری نامێنێت، چونکە بە ناڕاستەوخۆ سانسۆڕی تێدەکەوێت، من لەدژی ئەو سانسۆڕە قسەم هەیە، چونکە هونەر وەکو ڕەنگدانەوەی کردەی سرووشت وایە، وەختێك سانسۆر کرا، ئیدی لە بەهای داهێنانە نادیارەکەی کەمدەبێتەوە، هەروەها بۆ بیسەر و بینەریش چێژی نامێنێت، گەڕانەوە بۆ نۆستالیژیای زەمەنی هونەری دەستکرد و خۆڕسك بۆ بەردەوامی ژیان بەتایبەتی لە ژیانی کوردەواریدا، بۆ نموونە لاوانەوەی ژنێك و داکێك بۆ منداڵ و مێردەکەی یان ئازیزەکەی کە لەدەستی داوە، یان گەڕانەوە بۆ ژیان خاکێتی لە گوندنشیندا هەمان مەبەستی پێشووترمە لە بارەی لاسایکردنەوەی زەمەنی بەسەرچوو لەبارەی هونەری خۆڕسکەوە، یان دروستکردنی قالی و بەڕە و جاجم بۆ خەوتن و خۆ گەرمکردنەوە کە کاری دەستی بووە بەتایبەتی لەلای ژنان، نوستالیژیای هونەری کوردییە.
هەروەها دەبێ ئەوەش بگوترێت کە ڕێژەگەرایی بۆ هەموو دیاردەیەك کە پەیوەندیی بە هیومانیزمی عەقلییەوە هەیە ڕاستە، چونکە دەرکەوتووە ڕەهاگەرایی دەرەنجامی بیری ڕەهایە کە سنوور بۆ عەقڵ و ژیان بەگشتی دادەنێت، ئێمە ئەمڕۆ لەبەردەم ژیانێکی نوێین ئەویش ستایلێکی دیکەی تاکگەراییە، ئەو پارادۆکسەی کە ئینساگەلێك خۆی دوور خستێتەوە لەسرووشت ئەوانەش کە خۆیان بە بەرهەمی سرووشت دەزانن و پراگماتیکی لە جوانی تێدەگەن، واتە سوودگەراکان خاوەن ئەم تێگەیشتنەن، ئەوەی کە ئەفسانە بێمانی دەگێڕێتەوە و ئینسان بریتییە لە کائینێکی دیکەی دوور لەم نموونەیەی ئێستا هەیە، هەروەها ئەو چێژوەرگرتنەی ئینسانی ئێستا لەگەل رابردوو لە مەرجی ئەوەدایە کە چۆن بتوانین ئەو دوو جۆرە ئینسانە لەیەکتر جودا بکەینەوە، ئینسانی ئێستا کە ڕۆبۆتێکی بەکاربەرە و ئەوەی دوێنی ئینسانی راستەقینەی تێکەڵ بەسرووشت بووە. کەوابوو ڕێژەگەراییەکەش جێگەی گومانە ئەگەر بەراوردی بکەین بە تێگەیشتنی هۆشیارانە بو جوانی کە لەپشتیەوە عەقڵ هەیە.

پرسیار: چۆن بتوانین خوێندنەوەیەکی مەعریفی بۆ جیاکاری نێوان جوانی و ناشرینیەکان بکەین، وەك دوالیزمێك لەیەك کاتدا، وەکو دوو حاڵەت، ئایا ئەم جیاکارییە قورس نییە لەرووی مەعریفییەوە؟

سمکۆ محەمەد: بەڵێ زۆریش قورسە، چونکە دەرکەوت هەموو شتێك ڕێژەیە و رەها نییە، با لەوێوە دەستپێبکەم کە بۆچی ژیان بریتییە لە دوالیزم، هەروەك لە پرسیاری پێشووتردا باسمان لێوەکردووە، چونکە سەرەتا و بونیادنانی ژیان ئایین و ئەفسانەی نێو ئایین و دەسەڵاتە ئاینییە ئایدیالییەکان دایانمەزراندووە، ئەمە وای کردووە کە ژیان بۆ هەموو شتێك دابەش بکرێت و لەبەرامبەر هەموو کردەیەکی خێر، کردەی شەڕ هەبێت کە دژەکەیەتی، ئەگەر دوالیزم وەکو ئایدیالیستێك تەماشا بکەین، ئەوا دەبێ ناوی خێر و شەڕی لێبنێین، بەڵام من بڕوام بە دیالیکتیك هەیە بۆ سیستمی دژەکان، مادام ئیستاتیکا ڕێژەگەرایيە، کەواتە جوانی هەیە و ناشیرینیش هەیە کە ئەمە ویستێکی سایکۆلۆژییە زیاتر، بۆیە لەبەرامبەر خۆشیدا، ناخۆشی و لە بەرامبەر جوانیشدا و ناشیرینی هەیە، ئەمەش زیاتر لە جیاوازی نێوان شەوو ڕۆژدا پەیدا بوو. بۆیە دەڵێم تێڕوانینەکە ئاینیی و تێگەیشتنێکی کۆنکریتی نەگۆڕە، بۆ نموونە میسرییەکان کاتی خۆی لە شوێنێکی زۆر هێمن و دوور لە کێشە دەژیان و هەموو شتێك دەستەبەر بوو، بەڵام بە هۆی نزیکییان لە روباری نیلەوە، ئیدی ساڵانە دوچاری لافاوو و کێشە سرووشتییەکان دەبوونەوە، ئەمە بووە هۆی ئەوەی ئەفسانە کەڵکی لێوەربگرێت بۆ دەسەڵات و قەناعەت پێکردنی خەڵك بەوەی روباری نیل دوو وێنەی جوانی و ناشیرینی هەیە، کاتێك جوانە کە ئارامی بە خۆیەوە دەبینێ و کاتێکیش ناشیرین کە توڕە دەبێت زریان بەرهەمدێنێت و لافاو هەڵدەستێت و دەبێتە مایەی لەناوبردنی هەموو کائینەکان، هەروەها ئەهرامەکانیش هەمان ئەفسانەی تراژیدی بەشەرییان لە پشتەوەیە کە ئێستا بۆتە جوانییەك گەشتیار سەردانی دەکەن.

با بێمە سەر نموونەیەکی تری دوالیزم بۆ دەربڕین لەسەر جوانی و ماناکانی دیکەی کە یادەوەرییە، بۆ نموونە ماڵ ئەو جێگەیەی کە شوێنی حەوانەوە و پاراستنمانە لە گەرمای هاوین و سەرمای زستان، ئەمە تێگەیشتنی کۆمەڵایەتییە بۆ شوێن، بەڵام بچینەیەکی دانەریشە لە نووسین و ئەدەب و هونەردا، بۆیە نوسەری جددی لەماڵەوە دەستپێدەکات چونکە ماڵی کۆن ماڵی منداڵییە و سەنتەری راهاتنمانە لە شتەکان و دیاردەکان، بۆیە هەرکاتێك دەکەوینەوە ماڵەوە لەدیاردەکان دەڕوانین کە لەژیانی ماددی دوور دەکەوینەوە، واتە دەبینە کەسێکی روحی، چونکە دیاردە هەستکردنە بە ئەمانەت و بەرگریکردن ی مرۆڤ لە دووتوێی ماڵدا، ئەمە ماڵ لە دوالیزمی تێگەیشتنی جوانیناسی و کۆمەڵناسیدا بە دوو مانای جیاواز خۆی دەنوێنێ، ئەم تێڕوانینە بە گشتی بۆ دەربڕین لەبەرامبەر شێوەی جوانی کە هونەر مانای چالاکیەکی جوانە و لە ماڵدا زیاتر بوونی

دەسەلمێنرێت.

دیوێکی دیکەی ئەم دوالیزمیەی ئیستاتیکا کە هەندێکجار هەستی پێناکرێت، نموونەی سووربوونە لەسەر پێداگیری ئاست نزمی و بەرزی، ئەم بانگەشەیە بۆ دیاردەیەکە کە گوایە عەقڵمەند و ئەپستراکتە، ئەمە ئەو دەقەیە کە پڕۆژەی فۆڕمی ڕەخنەیی جددی و رادیکاڵی لە سەرمایەداری گۆڕیوە بۆ بۆچوونی جیاواز و قبوڵکردنی ئەویتر کە وەهمە، ئەو ستایشەی کە ناڕاستەوخۆی بەشێکی زۆر لە بیرمەندانی رۆژئاوا دەیکەن بەرامبەر ئەم سیستمە نوێیە کە گوایە لایەنەکانی گەشەسەندنی تەکنۆلۆژیا و عەقلانییەت و گەشەی مرۆیی لە بونیادە ئابورییەکەوە سەرچاوەی گرتووە، فۆرمێکی وەزیفەیی هێندە ناشیرینە کە بە ئیستاتیکای رۆژ ناسراوە و لەکەمترین کاتدا و لە ریکلامێکی چەند رۆژەی هەڵخەڵەتێنەر بۆ فرۆشی کاڵا بەولاوە هیچی تر نییە، ئەم وەزیفەیە تابلۆ یان شانۆییەك یان جەوهەری شتێکی دیار نییە، بەڵام لە دیوی ناوەوەیدا و لە کولتوورێکی رۆژانەدا کە بەسەر ئینساندا سەپێنراوە، پێویستی بە شاهید نییە، سەرمایەداری دواهەمین سەپێنراوی بەسەر ئینساندا ئەو تێکەڵکردنە کولتوورییە یە کە هەم کەڵکی لە ئیشکالیاتەکانی بینیووە و هەم ئەو فۆڕمەش کە خودی ئینسانی پێ هەڵخەڵەتاندووە و گەرەنتی ژیانێکی نوێی پێداوە، مەبەستم لەو کۆنتڕۆڵەیە کە هەموو کایەکانی جیهانی گرتۆتەوە و ئینسانی ناچار کردووە بە فۆڕمی ئیستاتیکی تەماشای بکات و لەشوێنێکی دیکەشدا بەناوی فرە کولتوور و مێتی کەڵچەرەوە زەمینەی بۆ کۆبەرکێی نەتەوە و کولتوورەکان خۆش کردووە و خۆشی وەکو تەماشاکەری ئۆپێرا نیشانداوە بەناوی ئازادی یەوە.

بەهەرحاڵ دێمەوە سەر باسەکە بەتایبەتی، قسەیەکی فەلسەفی ئیدیالیستی هەیە کە دەڵێ (هیچ ئینسانێك و شتێکی ناشیرین نییە مەگەر خۆی ناشیرین بکات)، هەموو ئەو شت و کەرەستانە هەن، بەرهەمی سرووشتن و سرووشتیش هەم لەرووی ئیدیالیستی و هەم لەرووی ماتریالیستی یەك مانایان وەرگرتووە کە خاڵقەکەی دیار نییە، لەوێ خودایە کە هەڵە ناکات، لەلایەکی دیکەشەوە بوونێکە لەدەرەوەی ئیرادەی ئینسان کە هێزێکی دیکەی سرووشتە و هەڵە ناکات، کەواتە شتێك نییە بەناوی ناشیرین مەگەر لەرووئیای ئینسانی تاك رەهەندەوە بێت، چونکە لەلای ئەوان هەندێك شت بە رێکەوتنێك بە جوان ناسراوە و ئەوانی دیکە بە ناشیرین، بۆ نموونە سەگ لەلای کریستانی وەکو ئایین و کولتوور جوانە و لەگەڵ ئینسان پێکەوە دەژین کە ئەمە لە یارانی ئەشکەوتدا وەرگیراوە و قورئانیش باسی دەکات، کەچی لەلای رۆژهەڵات و ئاینی رۆژهەڵاتی و ئیسلام، بەبێ هیچ بیانوویەکی لۆژیکی سەگ کائینێکی ناشیرین و بەدە و لەهەندێ کاتیشدا جنێودان و قسەی

نەشیاوە، لەحاڵێکدا ئەم کائینە لەگەڵ ئینسان دەژی کەچی ئینسان بۆ خزمەتی خۆی بەکاری دەهێنێت ئەگەرنا بە کائینێکی ناشیرین و قیزەون تەماشای دەکات، ئەمە جیاوازییەکەیە لەنێوان هۆشاری و ناهۆشیاری و دوو گوتاری ئایینی جیاواز بۆ ئەو کائینانەی لەگەڵ ئینسان دەژین.